

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΠΛΑΤΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

από τον

Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ

Οφείλεται ιδιαίτερη τιμή και έπαινος στην Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία για την εύστοχη ιδέα να αφιερώσει το Α΄ Παγκρήτιο Σπηλαιολογικό Συμπόσιο στη μνήμη του Ελευθερίου Πλατάκη, του πατριάρχη των σπηλαιολογικών ερευνών της Κρήτης. Ευχαριστώ την Οργανωτική Επιτροπή του Συμποσίου, για την τιμή που μου κάνει, να παρουσιάσω τη ζωή και τη δράση του αλησμόνητου φίλου μου.

Ο Ελευθέριος Πλατάκης υπήρξε σπάνια περίπτωση ανθρώπου και επιστήμονα. Γεννήθηκε στο Βρακάσι Μεραμπέλλου στις 24 Ιουνίου 1910 και πέθανε στις 8 Νοεμβρίου 1986, έπειτα από ολιγοήμερη ασθένεια, σε ηλικία 76 ετών. Τα πρώτα γράμματα τα έμαθε στη γενέτειρά του και ολοκλήρωσε την εγκύκλια παιδεία του στο Γυμνάσιο Νεαπόλεως. Σπούδασε Φυσικές Επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και πήρε το πτυχίο του στις 31 Ιανουαρίου 1933. Υπηρέτησε ως Καθηγητής των Φυσικών στη Μέση Εκπαίδευση και αποχώρησε από την υπηρεσία το Νοέμβριο του 1968, για να αφοσιωθεί απερίσπαστος στο ερευνητικό και συγγραφικό έργο του.

Την έμφυτη φιλομάθεια και την πολυμέρεια των επιστημονικών του ενδιαφερόντων επέδειξε ο Πλατάκης πολύ ενωρίς, κατά την περίοδο των πανεπιστημιακών του σπουδών. Ενώ σπούδασε Φυσικές Επιστήμες, παρακολουθούσε παράλληλα ως ελεύθερος ακροατής μαθήματα στη Φιλοσοφική Σχολή, κυρίως ελληνικά και λατινικά, για την αρπότερη γλωσσική και γενικότερα πνευματική του οργάνωση. Αυτή η διευρυνόμενη παιδεία, η ταυτόχρονη δηλαδή και ισόρροπη θεραπεία των φυσικών και των ανθρωπιστικών επιστημών, υπήρξε και το χαρακτηριστικό γνώρισμά του. Με το γενναίο φιλολογικό οπλισμό του, τη λαμπρή γνώση των δύο κλασικών γλωσσών, της ελληνικής και της λατινικής, ο Πλατάκης διαμόρφωσε ένα σχεδόν μοναδικό τύπο λογίου. Ήταν ένας άνθρωπος με πολυμερή και ισόρροπα ενδιαφέροντα, ένας αληθινός homo universalis, που θεωρούσε τίτλο τιμής την ενασχόλησή του με τις ανθρωπιστικές σπουδές και τον εξανθρωπισμό των φυσικών γνώσεων. Ο ίδιος μου έγραφε κάποτε: «Προσπάθησα πάντοτε, ακόμη και στις καθαρά φυσικογραφικές εργασίες μου, να μη λείψει το ανθρωπιστικό στοιχείο. Δεν υπήρξα ποτέ «rurus physicus».

Η συγγραφική παραγωγή του Πλατάκη είναι τεράστια και αναφέρεται σε πολλά και ετερόκλητα θέματα. Ο συνολικός αριθμός των δημοσιευμάτων του είναι 330 και ασφαλώς

Eleuthère Platakis et son œuvre
par T. Detorakis

λανθάνουν μερικά μικρά άρθρα σε τοπικές εφημερίδες. Είναι προφανές ότι δεν είναι δυνατόν μέσα στα στενά χρονικά όρια μιας ανακοίνωσης να παρουσιαστεί με πληρότητα ο τεράστιος αυτός και ασυνήθιστος για τα ελληνικά μέτρα όγκος της συγγραφικής του παραγωγής. Πολύ περισσότερο, όταν η ευρύτητα και η πολυμέρεια των ενδιαφερόντων του συγγραφέα απαιτούν εξειδικευμένες γνώσεις σε πολλούς τομείς. Ενδεικτικά αναφέρω τις περιοχές της επιστήμης, στις οποίες αναφέρονται τα δημοσιεύματά του: Σπηλαιολογία, Γεωλογία, Γεωγραφία, Θερμομεταλλικές πηγές, Σεισμολογία, Γεωφυσική, Μετεωρολογία και Κλιματολογία, Βιολογικές Επιστήμες, Αρχαιολογία και Ιστορία, Φιλολογία, Γλωσσολογία, Λαογραφία, Μοναστηριολογία. Ακόμη και στην περιοχή της Παιδαγωγικής έχει δημοσιεύσει άρθρα, ενώ τα εκλαϊκευτικά του δημοσιεύματα σε τοπικές εφημερίδες και περιοδικά, για την ενημέρωση του κοινού, καλύπτουν πολλές θεματικές ενότητες και παρακολουθούν επίκαιρα θέματα και γεγονότα.

Από τα παραπάνω δημοσιεύματα του τα 272 αναφέρονται στην Κρήτη (ποσοστό περίπου 83%), ενώ τα 58 σε άλλες περιοχές της Ελλάδας (ποσοστό 17%). Ο Πλατάκης λοιπόν ήταν κατεξοχήν κρητολόγος, ένας από τους ελάχιστους επιστήμονες της εποχής μας, που διαθέτουν γενική εποπτεία των κρητολογικών σπουδών και των συναφών προβλημάτων, με απέραντη βιβλιογραφική ενημέρωση, χωρίς τα στεγανά των εξειδικεύσεων. Αυτήν την πολύτιμη συμβολή του στην εξέλιξη των κρητολογικών σπουδών θα επιχειρήσω να παρουσιάσω αδρομερέστατα.

Τα επιστημονικά ενδιαφέροντα του Πλατάκη στράφηκαν ενωρίς στην έρευνα και τη μελέτη των σπηλαίων και των άλλων καρσικών μορφών της Κρήτης. Ήταν ίσως ο μόνος κρητικός σπηλαιολόγος, που διέθετε όχι μόνο την απαραίτητα επιστημονική υποδομή, αλλά και τεράστια προσωπική εμπειρία, από την επίσκεψη εκατοντάδων σπηλαίων. Περισσότερα από 800 σπήλαια της Κρήτης γνώρισε ο Πλατάκης με αυτοψία, κατήρπασε σχέδια, χάρτες και πίνακες με πολύτιμες γεωλογικές και άλλες παρατηρήσεις. Το σπηλαιολογικό αρχείο, που οργάνωσε με μόχθο και αγώνες πολλών δεκαετιών, περιλαμβάνει 3.320 φακέλους, με υλικό πολύτιμο για πολλούς επιστημονικούς κλάδους. Ο ίδιος προγραμμάτιζε την έκδοση του τεράστιου αυτού υλικού σε νέντε τόμους, από τους οποίους μόλις πρόλαβε να εκδώσει τους δύο πρώτους.

Ο πρώτος τόμος της μνημειώδους αυτής σειράς εκδόθηκε στο Ηράκλειο το 1973, με τον τίτλο: «Ελευθερίου Κ. Πλατάκη, Σπήλαια και άλλαι καρσικαί μορφαί της Κρήτης». Πρόκειται για ένα καλαίσθητο τόμο 414 σελίδων, που αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο περιλαμβάνει μια γενική γεωλογική επισκόπηση της νήσου Κρήτης, με τα γεωμορφολογικά και γεωγραφικά στοιχεία της, τη γεωλογική βιβλιογραφία, καθώς και ένα σύντομο, αλλά ακριβές και πυκνό ιστορικό διάγραμμα της εξέλιξης της Κρήτης από τους νεολιθικούς χρόνους ως την ένωσή της με την Ελλάδα (1913). Είναι και αυτό ένα δείγμα των ιστορικών γνώσεων του Πλατάκη. Το δεύτερο μέρος του τόμου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Αναφέρεται στο ιστορικό των γεωλογικών ερευνών στην Κρήτη από τους αρχαίους χρόνους ως σήμερα. Παρουσιάζονται συστηματικά όλες οι πηγές, ελληνικές και λατινικές, για τα σπήλαια και τις άλλες γεωλογικές διαμορφώσεις της νήσου. Παρέχονται οι πληροφορίες των περιηγητών, από τον Χριστόφορο Buondelmonti (1415-1418) ως τον ναύαρχο Spratt (1851-1853, 1858-1859). Περιλαμβάνονται ακόμη οι ειδήσεις από τις

Εκθέσεις των Προβλεπών και των άλλων αξιωματούχων της Βενετίας, κατά τη μακρόχρονη περίοδο της βενετοκρατίας (1204-1669). Τέλος, παρέχεται με πληρότητα και ακρίβεια το ιστορικό των αρχαιολογικών ερευνών στα σπήλαια της Κρήτης (Ειλείθειας, Ιδαίου Άντρου κ.ά.) και ο τόμος κατακλείεται με το ιστορικό της ίδρυσης του Σπηλαιολογικού Κλιμακίου Ε.Σ.Ε. Κρήτης, του οποίου ο Πλατάκης υπήρξε Πρόεδρος (1962). Όλα τα στοιχεία του τόμου τεκμηριώνονται με πλούσια και έγκυρη βιβλιογραφία χρήσιμη όχι μόνο από σπηλαιολογική άποψη, αλλά και για τη γενικότερη γνώση των κρητολογικών ερευνών.

Ο δεύτερος τόμος, επιβλητικός επίσης σε όγκο και καλαισθητός σε εμφάνιση, εκδόθηκε στο Ηράκλειο το 1975, με τον ίδιο τίτλο. Αποτελεί συμπλήρωμα του πρώτου και περιλαμβάνει πλήρη και αναλυτικό κατάλογο των σπηλαίων της Κρήτης. Με βάση το προσωπικό του αρχείο και με πλήρη γνώση της βιβλιογραφίας, ελληνικής και ξενόγλωσσας, ο συγγραφέας προχωρεί στην καταλογογράφηση των σπηλαίων κατά νομούς και κοινότητες, αρχίζοντας από την επαρχία Στείας. Ο κατάλογος αυτός, που είναι εντυπωσιακό δείγμα της μεθοδικότητας και της ακαταπόνητης εργατικότητας του Πλατάκη, περιλαμβάνει 3.320 σπήλαια και άλλες καρσικές μορφές, λασιίδες, δόλωνες κλπ. Ο κατάλογος περιλαμβάνει πλήρη στοιχεία, την ονομασία της καρσικής μορφής, τον αριθμό μπρώου (του προσωπικού και μοναδικού αρχείου του συγγραφέα), την περιοχή, την κοινότητα και την επαρχία. Η σημασία του καταλόγου είναι μεγάλη. Δεν είναι μόνο η συναγωγή και η μεθοδική κατάταξη του υλικού. Το ίδιο το υλικό παρουσιάζει τεράστιο ενδιαφέρον από πολλές απόψεις, τη γλωσσική, τη λαογραφική, την ιστορική. Πρόκειται για τη σημαντικότερη ως σήμερα συμβολή στο τοπωνυμικό της Κρήτης και πολλές εργασίες άλλων επιστημόνων θα μπορούσαν να στηριχθούν στο έτοιμο αυτό υλικό, όπως έδειξε ο ίδιος ο Πλατάκης με ένα πλήθος μικρών μελετών του.

Ως φιλόλογος είμαι υποχρεωμένος να επισημάνω εδώ το τεράστιο φιλολογικό ενδιαφέρον του βιβλίου αυτού. Σε ιδιαίτερο κεφάλαιο, το Γ', αναγράφονται τα αρχαία ονόματα των σπηλαίων της Κρήτης, με όλες τις ενδείξεις των αρχαίων πηγών, και ερμηνεύεται η ετυμολογική προέλευση της σημερινής ονομασίας των σπηλαίων, σύμφωνα με το ακόλουθο, πραγματικά εντυπωσιακό, σχήμα μελέτης: α) από τη θέση και τον προσανατολισμό του σπηλαίου, β) από τις διαστάσεις του, γ) από τη μορφολογία του, δ) από τη γεωλογία της καρσικής μορφής ή της περιοχής, ε) από την κλιματολογία και την υδρολογία, ς) από ονόματα φυτών (φυτώνυμα σπήλαια), ζ) από ονόματα ζώων (ζώωνυμα σπήλαια), η) από ποιμενικές εγκαταστάσεις, θ) από τη χρήση του σπηλαίου, ι) από ονόματα αγίων ή λατρευτικών όρων (αγιώνυμα σπήλαια), ια) από ονόματα ιστορικών προσώπων, ιβ) από ονόματα ασθενών ή εκτός νόμου προσώπων, ιγ) από ονόματα άλλων προσώπων και ιδ) από θρύλους και παραδόσεις.

Σύμφωνα με το πρόγραμμα του Πλατάκη, ο τρίτος τόμος θα περιλάμβανε τα ιστορικά και λαογραφικά των σπηλαίων, ο τέταρτος τα φυσιογραφικά, ενώ ο πέμπτος θα ήταν εξ ολοκλήρου αφιερωμένος στη σπηλαιολογική βιβλιογραφία της Κρήτης. Δυστυχώς, αντίξοες συνθήκες, κυρίως οικονομικές, και η έλλειψη κάθε υποστήριξης από το Κράτος ή από Οργανισμούς, δεν επέτρεψαν να εκδοθεί αυτό το πολυτιμότερο υλικό, προϊόν του μόχθου και της αθόρυβης εργασίας ενός επιστήμονα. Η παραχώρηση του αρχείου του αείμνηστου

Πλατάκη στη Βικελαία Βιβλιοθήκη από τους κληρονόμους του δημιουργεί αισιόδοξες προοπτικές για μια μελλοντική έκδοση και των άλλων τόμων των σπηλαίων της Κρήτης, κάπ που θα είναι προσφορά ανεκτίμητη στην Κρήτη και τις κρητολογικές σπουδές.

Το ενδιαφέρον όμως του Πλατάκη δεν περιορίστηκε στη μελέτη των σπηλαίων. Υπήρξε ο εγκυρότερος μελετητής της πανίδας και της κλωρίδας της νήσου, των σεισμών, των πηγών και των πετρωμάτων της. Είχε καταρτίσει ένα πολύτιμο βοτανολογικό λεξικό της Κρήτης, με χιλιάδες λήμματα και στοιχεία πλουσιότατα, που ενδιαφέρουν όχι μόνο τις βοτανολογικές επιστήμες, αλλά και τις φιλολογικές, τη γλωσσολογία και τη λαογραφία ιδιαίτερα. Είδα το αρχείο αυτό και μπορώ υπεύθυνα να βεβαιώσω ότι πρόκειται για εργασία μοναδική, της οποίας η έκδοση πρέπει επειγόντως να γίνει από κάποιο ίδρυμα, το Πανεπιστήμιο ή τη Βικελαία Βιβλιοθήκη.

Στα φυσιογραφικά έργα του Πλατάκη εντάσσονται και οι λαμπρές αυτοτελείς μελέτες του για το Ιδαίον Άντρον και για το δίκταμο της Κρήτης. Σημαντικότερη και μοναδική μέχρι σήμερα είναι επίσης η μελέτη του για τους σεισμούς της Κρήτης, που βραβεύτηκε από το Εθνικό Αστεροσκοπείο. Η μελέτη δημοσιεύτηκε το 1950 στον Δ΄ τόμο των «Κρητικών Χρονικών» και πρόκειται για πραγματικό άθλο ερανοσπικής επιμέλειας. Έπειτα από μια σύντομη εισαγωγή για το γεωλογικό σχηματισμό και τη σεισμικότητα της νήσου Κρήτης, προβαίνει στην παράθεση ενός καταλόγου των σεισμών που έπληξαν το νησί από τους προϊστορικούς χρόνους ως το 1950. Αναγράφονται οι πηγές, με όλες τις βιβλιογραφικές τεκμηριώσεις, τις ειδήσεις των εγγράφων, των περιηγητών, των χρονικών σημειωμάτων, των εφημερίδων κλπ., ενώ για τους νεότερους χρόνους παρέχονται και όλα τα επιστημονικά δεδομένα για τον τύπο, την ένταση, τη διάρκεια και τις συνέπειες των σεισμών. Πρόκειται για μελέτη υποδειγματική και γνωρίζω ότι ο συγγραφέας ετοίμαζε και δεύτερη έκδοση με συμπληρώσεις και διορθώσεις.

Άλλες εργασίες του είναι καθαρά αρχαιολογικές, ιστορικές, γλωσσικές και λαογραφικές. Ένα πλήθος εργασιών του για τοπωνύμια, για μοναστήρια και εκκλησίες, ακόμη και για κρητικές λέξεις δυσετυμολόγητες, μας δίνουν το μέτρο των πολυμερών ενδιαφερόντων και του επιστημονικού οπλισμού του Ελευθερίου Πλατάκη.

Αλλά το μέγα έργο της ζωής του ακαταπόνητου κρητολόγου υπήρξε η έκδοση του λαμπρού επιστημονικού περιοδικού «Κρητολογία», που εκδόθηκε ανελλιπώς από το 1965 έως το 1984 και συμπλήρωσε 19 τεύχη. Η έκδοση αυτή υπήρξε αληθινό τόλμημα, ασυνήθιστο για τα ελληνικά μέτρα. Ήταν η «αγαπημένη του κόρη», όπως με καμάρι έλεγε συχνά. Με το περιοδικό αυτό ο Πλατάκης κάλυψε επιτυχώς το κενό που δημιουργήθηκε με τη διακοπή της εκδόσεως των «Κρητικών Χρονικών» (1974) και συνέλαβε αποφασιστικά στην πρόοδο των κρητολογικών μελετών.

Για την πολύπλευρη δράση του ο Πλατάκης είχε λάβει πολλές τιμητικές διακρίσεις. Ήταν τακτικός εταίρος της Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας και Πρόεδρος του Σπηλαιολογικού Κλιμακίου Ε.Σ.Ε. Κρήτης, της Ελληνικής Γεωλογικής Εταιρείας, της Ανθρωπολογικής Εταιρείας, της Εταιρείας Προστασίας της Φύσεως, της Εταιρείας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Νομού Λασιθίου, της Ιστορικής και Αρχαιολογικής Εταιρείας Δυτικής Κρήτης, επίτιμος εταίρος της Διεθνούς Ενώσεως Σπηλαιολόγων. Μετά τη διακοπή της εκδόσεως της «Κρητολογίας» προτάθηκε ως μέλος

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΠΛΑΤΑΚΗΣ (1910-1986).

της Συντακτικής Επιτροπής των «Κρητικών Χρονικών», που, όπως είναι γνωστό, επανεκδίδεται από το Πανεπιστήμιο Κρήτης και τώρα σε συνεργασία με το Δήμο Ηρακλείου και τη Βικελαία Βιβλιοθήκη. Δεν πρόλαβε να δει το όνομά του τυπωμένο στην προμετωπίδα του τόμου 26, 1986 της νέας περιόδου των «Κρητικών Χρονικών», που περιέχει και τη νεκρολογία του.

Αναλυτική αναγραφή των δημοσιευμάτων του Πλατάκη περιέχεται σε τεύχος που εξέδωσε ο ίδιος στο Ηράκλειο (1976). Περιλαμβάνει 212 τίτλους για την περίοδο 1930-1976. Συμπληρωματικό κατάλογο δημοσίευσε ο κοινός φίλος δικηγόρος Στέργιος Μανουράς στη μελέτη του «Ο Ελευθέριος Πλατάκης και οι κρητολογικές σπουδές» (περ. «Προμηθεύς ο Πυρφόρος» τ.33, Ιανουαρίου-Μαρτίου 1983, σσ. 3-11). Οι αναγραφές συνεχίζουν την αρίθμηση του πρώτου προσωπικού καταλόγου και ανέρχονται σε 315. Στη νεκρολογία του Πλατάκη, που δημοσίευσα στα «Κρητικά Χρονικά» (τ. 26, 1986), προσέθεσα 15 ακόμη δημοσιεύματα της τελευταίας τριετίας της ζωής του.

Ο Ελευθέριος Πλατάκης υπήρξε ένας μεγάλος και σπάνιος άνθρωπος. Δεν είναι μόνο η επιστημονική ακνοβολία του με τη διεθνή και καθολική αναγνώριση. Διέθετε και άλλες ανθρώπινες αρετές, εξίσου τιμητικές και συνθεπκές της προσωπικότητάς του. Ήταν ένας άνθρωπος καλόκαρδος, προσπνής, μετριόφρων και σεμνός, εκθρός των θορύβων και της προσωπικής προβολής, με άκρα ευσυνειδησία, με σπάνιο επιστημονικό και ανθρώπινο ήθος. Η πατρίδα μας δεν διαθέτει πολλούς σαν εκείνον και γι' αυτό το κενό που μας άφησε με τον πρόωρο θάνατό του είναι βαθύ και δυσαναπλήρωτο.